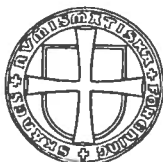

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

Nr. 4 November 2006

Arbejdsulykker i Altona og
København for 200 år siden

Guldmønt i Hedeby

Mønter fra Melle

Kirkegulvsmønter på bar mark

Årberetning for Den kgl. Mønt- og
Medaillesamling for 2005

Danske Ordener

Ryszard Kiersnowski (1925-2006)

Nyt mærke på svenske mønter, se side 150.

NER

er gratis katalog
rt dagligt 9 - 16

NER A/S

lv
424
.50
om

Kompensation for knuste knogler – arbejdsulykker på danske møntsteder i 1789 og 1811

Af Michael Märcher

I 1700- og 1800-tallet indtog de kongelige møntsteder en central rolle i den økonomiske politik, især i pengepolitikken. Det var vigtigt, at møntstederne hurtigt og uden problemer kunne udmønte, hvad staten eller andre kunder ønskede. Derfor blev forbedringer af møntstedernes produktion og produktivitet ofte prioriteret ganske højt. Produktionen og produktiviteten kunne blandt andet forbedres eller øges ved længere arbejdstid, større produktionsapparat eller inddragelse af ny teknologi. Møntfremstillingen blev generelt relativt tidligt mekaniseret.

Et eksempel på prioriteringen af møntstederne og ønsket om forbedringer af produktionen er dampmaskinens indførelse på Mønten i København. Danmarks første dampmaskine blev i 1790 opstillet og sat i drift i Holmens ankersmedje. Den anden dampmaskine i Danmark, der var i drift i længere tid, blev opstillet på Mønten i København 1808-1810. Dampmaskinen kunne skiftevis drive møntpresser, valseværk, stansemaskiner og randingsmaskiner. Den var købt i England sammen med tre andre. Investeringen i dampkraft til Mønten i København var ikke ubetinget en succes, og det var f.eks. først i midten af 1850'erne, der blev opstillet en dampmaskine på Mønten i Altona.¹

Et eksempel på længere arbejdstid og betydeligt arbejdspress er Mønten i Altona omkring speciemøntreformen i 1788. I månedsvis måtte flere af de fastansatte spise og nærmest bo i deres værksteder og arbejde 16-18 timer i døgnet. Travlheden havde også andre konsekvenser, der var f.eks. et internt tyveri, klager fra de an-

satte, en møntpresse sprang, og der blev gået på kompromis med produktionens kvalitet.²

Kombinationen af mekaniseringen og et betydeligt arbejdspress forøgede antallet af arbejdsulykker under udmøntningerne. På Mønten i Wien var der f.eks. 1892-1893 under store udmøntninger og stort arbejdspress 20 ulykker, hvoraf tre var alvorlige. Rettes fokus mod Danmark cirka 100 år tidligere, er det vanskeligere at fastslå omfanget af arbejdsulykker på møntstederne. Fra perioden 1771-1818 kendes kun én alvorlig arbejdsulykke på Mønten i Altona. Det er denne ulykke, som skete i 1789, samt en anden ulykke i 1811 på Mønten i København, der her skal omtales.

Først skal det dog påpeges, at det ikke var ualmindeligt, at stempelskærere fik svækket eller helt mistede deres syn på grund af deres erhverv. Det var en ofte forekommende arbejdsskade og ikke en arbejdsulykke. Stempelskærere kunne dog godt være indblandet i arbejdsulykker. En af stempelskærerne ved Mønten i Hall i Tyrol, Josef Christof König, mistede f.eks. i 1745 (brugen af?) sit højre øje under gravering af en valse til valseprægning. J. C. König var 1732-1747 ansat ved Mønten i Hall. Han havde været tilknyttet Mønten siden 1717. Ulykken i 1745 førte kronisk sygdom med sig og gjorde ham uarbejdsdygtig, hvorfor han blev pensioneret i 1747. De nærmere omstændigheder omkring ulykken kendes ikke.³

Endvidere skal det fremhæves, at ulykken på Mønten i København i 1811 og bevarede arkivalier indikerer, at forskellige, i hvert fald mindre, arbejdsulykker ikke var helt ukendte fænomener på møntstederne. Mindre alvorlige ulykker vil normalt ikke have aflejret kildema-

teriale i møntstedernes arkiver, da de ikke vedrørte møntstedernes regnskaber og oftest ikke behøvede at blive kommunikeret til møntmestrenes foresatte/møntherren. De to nedenfor behandlede ulykker, som på hver sin måde er særlige, har netop aflejret kildemateriale i møntstedernes arkiver, fordi de foresatte blev involveret. Oftest kendes arbejdsulykker på grund af ansøgninger eller bevillinger i forhold til økonomisk kompensation til de involverede. Det er f.eks. tilfældet ved arbejdsulykken på Mønten i Altona i 1789. Den må antages at være blandt de alvorligste arbejdsulykker. Det var formentlig også derfor, at møntmesteren i Altona, Michael Flor (1786-1816), hjalp ansøgningen om kompensation på vej. M. Flor synes dog generelt at have taget sig godt af de ansatte. Anderledes forholder det sig med den mindre alvorlige arbejdsulykke på Mønten i København i 1811. Som det indirekte vil fremgå, var den type knap så alvorlige arbejdsulykker ikke noget, der normalt ville have aflejret kildemateriale i møntstedets arkiv. Ligeledes fremgår det mellem linierne, at møntmesteren i København, Ole Warberg (1810-1821), helst havde set, at de foresatte og kongen ikke havde fået kendskab til ulykken. Lignende forhold synes at have eksisteret andre steder. Det er antageligt også udelukkende på grund af den økonomiske kompensation, at der kendes til en arbejdsulykke på Mønten i Wien i 1811. Der fik overstrækkeren Anton Zaininger sin ene arm ind mellem et par valse, så den brækkede fire steder. En overstrækker arbejdede på Mønten i Wien med strækning og muligvis også valsning af tenene. Det kan næppe helt oversættes til justermester, som i datidig dansk terminologi betegner en fastansat med et betydeligt ansvar inden for blandt andet justering af tenene.⁴

Under travlheden på Mønten i Altona var møntarbejderen Ludvig Nielsen, der havde kone og tre børn, involveret i en ulykke den 14. januar 1789. L. Nielsen overlevede ulykken og kunne cirka et halvt år senere selv skrive og søge om økonomisk hjælp. Møntmester M. Flor hjalp og støttede hans ansøgning. L. Niel-

sen skrev, at han havde "... *det uheld at blive ramt i hovedet af pressen* [møntpressens roterende tværstang med meget tunge kugleformende lodder] *så mit hoved næsten blev knust.*"⁵ Det er uklart, hvilket materiale lodderne på den pågældende presse var lavet af, muligvis var de af messing foret med bly, sådan var det på nogle møntsteder. Mønten i Altona havde fem prægerum, og hver af dem var i perioden udstyret med en presse. Pressernes skelet var af jern, og de var monteret på store jernblokke. Til de fleste af presserne hørte der både en stor og en mindre tværstang. Til tværstængerne hørte forskellige lodder. Lodder til de relativt nye presser kaldtes for kugler, men i oversigterne over Møntens inventar nævnes også "*Alte Bomben*",⁶ hvilket betegnede de ældre lodder. Forskellige tværstænger, forskellige lodder og muligheden for at placere lodderne forskelligt på tværstængerne betød, at den enkelte presses kraft kunne varieres. Kraften kunne således afstemmes efter mønttypen.

Efter et halvt år med blandt andet kirurgbehandling bar L. Nielsens ydre efter sigende ikke længere præg af nærkontakten med tværstængen. Indvendigt havde slaget dog sat sine spor, og L. Nielsen kunne ikke længere arbejde. Der blev derfor søgt både om hjælp til betaling af kirurgens regning på 42 rigsdaler og 22 skilling lybsk samt om en lille pension til L. Nielsen, som ikke var fastansat ved Mønten i Altona.⁷ Begge ansøgninger blev imødekommet. Pensionen blev på 10 rigsdaler årligt fra den 1. januar 1790. De gennemsnitlige fastansatte ved Mønten i Altona fik normalt 50 rigsdaler om året ved pensionering. Det var formentlig kun på grund af M. Flor, der blev tilstået en pension til losarbejderen L. Nielsen. I sin ansøgning om pension havde L. Nielsen påpeget, at han jo var blevet skadet i kongens tjeneste. Det var imidlertid næppe det, der gjorde, at pensionsansøgningen fik et positivt udfald. Sammen med ansøgningen sendte M. Flor et følgebrev, hvori han blandt andet bekræftede og støttede L. Nielsens beretning og ansøgning. Det var formentlig i højere grad afgørende for udfaldet af pensionssagen, at M.

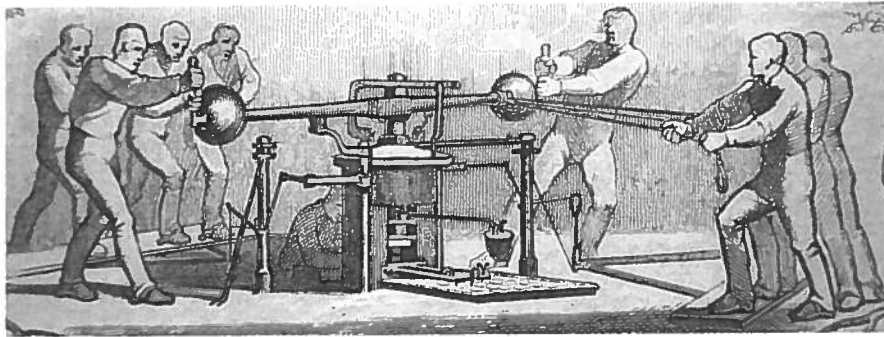

Figur 1: Møntpresse fra 1789. Illustrationen viser en forbedret tværstang, der var monteret i et hul i gulvpladen i hovedhøjde frem

Figur 2: 1 speciedaler i præget, da Ludvig Nielsen.

havde "... det uheld at blive pressen [møntpressens rote- med meget tunge kuglefor- så mit hoved næsten blev klart, hvilket materiale lod- gældende presse var lavet af, messing foret med bly, sådan møntsteder. Mønten i Altona rum, og hver af dem var i pe- ed en presse. Pressernes ske- de var monteret på store jern- ste af presserne hørte der både idre tværstang. Til tværstæn- ællige lodder. Lodder til de r- kaldtes for kugler, men i r Møntens inventar nævnes "n",⁶ hvilket betegnede de æl- cellige tværstænger, forskel- uligheden for at placere lod- på tværstængerne betød, at es kraft kunne varieres. Kraf- s afstemmes efter mønttypen. ir med blandt andet kirurgbe- Nielsens ydre efter sigende g af nærkontakten med tvær- ligt havde slaget dog sat sine sen kunne ikke længere ar- derfor søgt både om hjælp til gens regning på 42 rigsdaler sk samt om en lille pension til kke var fastansat ved Mønten ansøgninger blev imødekom- lev på 10 rigsdaler årligt fra 0. De gennemsnitlige fastan- i i Altona fik normalt 50 rigs- :d pensionering. Det var for- grund af M. Flor, der blev n til løsarbejderen L. Nielsen. om pension havde L. Nielsen o var blevet skadet i kongens r imidlertid næppe det, der nsansøgningen fik et positivt med ansøgningen sendte M. v, hvori han blandt andet be- tede L. Nielsens beretning og ar formentlig i højere grad af- aldet af pensionssagen, at M.

Figur 1: Møntpresse fra midten af 1800-tallet. Illustration på fortrykt kvittering fra Mønten i Altona. Illustrationen viser en forbedret udgave af den type møntpresse, som Ludvig Nielsen blev ramt af i 1789. Den presse, der ramte ham, var monteret på en sokkel og uden de forskellige højler m.v. Det betød, at personen, der sad ved pressen ikke sad i et hul i gulvet, men på en stol eller skammel. Samtidig betød det, at tværstangen i højere grad roterede i hovedhøjde frem for i bryst- og mavehøjde.²³

Figur 2: 1 speciedaler 1788. Udmøntet i Altona, Hede 39A. Det var tilsyneladende 1 speciedalere, der blev præget, da Ludvig Nielsen blev ramt af pressen.²⁴

Flor i folgebrevet havde angivet, at det var "at Ynske, at han [L. Nielsen] for sin övrige, formodentligen kuns korte Levetiid [min fremhævning] maatte blive tillagt en liden Aarlig Pension".⁸

Møntpresser med deres hurtigt roterende tværstang var formodentlig den møntmaskine i 1700-tallet, som var indblandet i flest alvorlige arbejdsulykker. L. Nielsen var ikke den eneste, som blev ramt af en tværstang. På Mønten i Gotha i Sachsen blev en møntarbejder ramt i hovedet i 1765, men det synes dog ikke at have været så alvorligt som i Altona, da den ramte i Gotha tilsyneladende kun var uarbejdsdygtig i et par uger derefter. Uarbejdsdygtig blev til gengæld møntarbejderen Stephan Rieger, da han på Mønten i Wien blev ramt af en tværstang. Han blev af slaget slynget mod en sten-trappe og kom ganske slemt til skade. Særligt hans hofte blev hårdt kvæstet.⁹

Starten på den administrative del af sagen omkring arbejdsulykken i 1811 på Mønten i København var en ansøgning om kompensation til klejnsmeden Ferdinand Engmann, som blev indsendt til Finanskollegiet i efteråret 1811 uden inddragelse af møntmester O. Warberg. Ansøgningen er uden held eftersøgt i Rigsarkivet. Sagen kendes, fordi Finanskollegiet skrev til O. Warberg den 9. november 1811, og bad ham afgive betænkning "Over vedlagte Ansøgning fra Arbejderen ved den Kongl. Mynt, Ferdinand Engmann, om paa Grund af et ham under Arbejdet tilstødt Uheld, at forundes en Understøttelse".¹⁰ Efter modtagelsen af O. Warbergs svar, som gengives nedenfor, lykkedes Finanskollegiet tilsyneladende sagen.

Inden gengivelsen bør det påpeges, at O. Warberg havde gode forbindelser til kongen.¹¹ Disse forbindelser ønskede han naturligvis ikke at få spoleret. O. Warberg forstår i sit svar at fremstille sagen, så han selv fremstår ganske positivt som den fornuftige, handlekraftige og omsorgsfulde møntmester. Hvilket muligvis er rimeligt og faktisk korrekt i den pågældende sag. Det er svært at vurdere, da svaret formentlig er eneste bevarede kilde til den side af sa-

gen. Generelt bør det dog bemærkes, at under-tegnede efter studier i periodens møntvæsen og møntsteder et stykke af vejen forstår baggrunden for Julius Wilckes ganske kritiske karakteristik af O. Warberg: "Som allerede tidligere berørt havde Ole Warberg brugt meget spidse Albuer, da han ved Hjælp af den boultonske¹² Dampmøntmaskine optraadte som Møntvæsenets Redningsmand. For at paatage sig denne Gerning, uden hvilken Samfundet efter hans Opfattelse sikkert vilde styrte sammen, havde han stillet som Betingelse at faa alle de ældre veltjente Folk ved Monten forjagne, ja da man lod enkelte beholde beskedne Revisor- eller Medhjælpstjenester, kunde det end ikke tillades; de maatte bort og forvises af deres Tjenesteboliger med kortest muligt Varsel. Ole Warberg maa have været en saare herskesyg Natur, thi han kom paa Kant med alle ved Monten. Mellem Medaillor Conradsen¹³ og Warberg opstod der de heftigste Rivninger som udartede til gensidige Klager overfor Kollegiet. Med den fremragende dygtige Møntsvend Freund¹⁴ kunde han ikke enes."¹⁵

O. Warbergs svar til Finanskollegiet den 23. november 1811:

"Til at afgive min underdanigste Betænkning over tilbagefølgende allerunderdanigste Ansøgning fra Ferdinand Engmann hörer, som nødvendig Oplysning, at fortælle hvad der er foregaaet med bemeldte F. Engmann, förend denne Ansøgning er indgivet til Hans Majestet. I Februari Maaned d. A. [den 12. februar 1811]¹⁶ havde F. Engmann det Uheld at faae to Fingre paa sin venstre Haand knusede i Randmaskinen¹⁷, hvilket aldeles var en Følge af hans egen Uforsigtighed. Strax, da dette var skeet, lod jeg ham före til Frederiks Hospital¹⁸, hvor det blev fundet nödvendigt at afsætte de knusede Fingre, og hvor han med det samme blev antaget til Pleje og Helbredelse. Jeg besøgte ham den samme Dags Aften. Den hele Tiid medens han blev helbredet paa Hospitalet [han blev først endeligt udskrevet den 8. maj 1811]^{18A}, fik hans Kone ugentlig 5rd til Underholdning for sig selv og to Börn. Saasnaert han

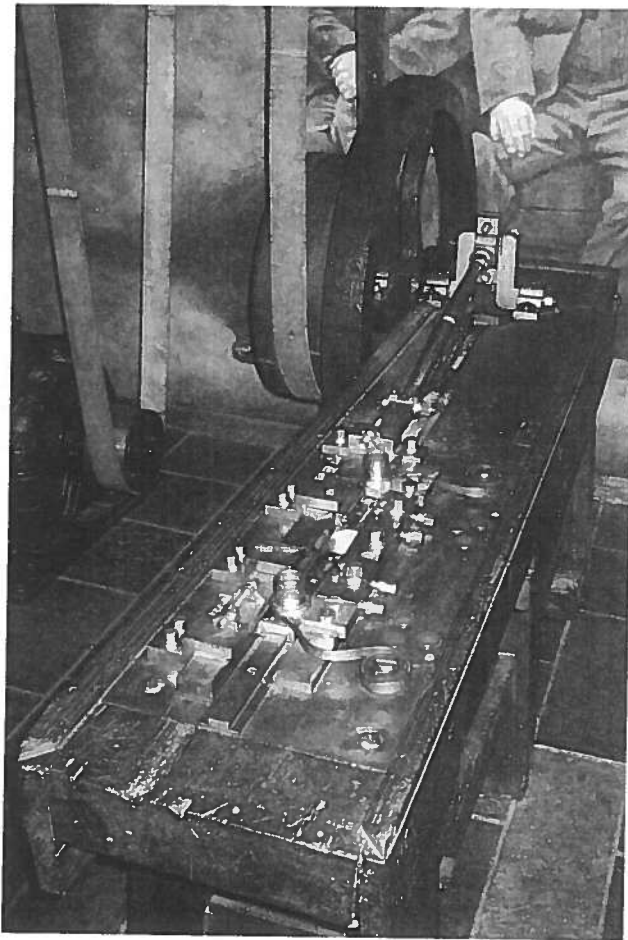

Figur 4: 2 skilling 1810. Hede skade.²⁵

ør det dog bemærkes, at under-
 udiere i periodens møntvæsen og
 tykke af vejen forstår baggrun-
 Vilckes ganske kritiske karakter-
 rbergt: "Som allerede tidligere
 le Warberg brugt meget spidse
 ved Hjælp af den boultonske¹²
 kine optraadte som Møntvæse-
 tand. For at paatage sig denne
 hvilken Samfundet efter hans
 ert vilde styrte sammen, havde
 Betingelse at faa alle de ældre
 ed Mønten forjagne, ja da man
 holde beskedne Revisor- eller
 ster, kunde det end ikke tillæ-
 bort og forvises af deres Tjene-
 kortest muligt Varsel. Ole War-
 været en saare herskesyg Natur,
 ia Kant med alle ved Mønten.
 llor Conradsen¹³ og Warberg
 heftigste Rivninger som udar-
 ige Klager overfor Kollegiet.
 vragende dygtige Møntsvend
 han ikke enes."¹⁵

var til Finanskollegiet den 23.

min underdanigste Betænkning
 følgende allerunderdanigste
 Ferdinand Engmann hører, som
 sning, at fortælle hvad der er
 bemeldte F. Engmann, förend
 ng er indgivet til Hans Maje-
 Maaned d. A. [den 12. februar
 Engmann det Uheld at faae to
 venstre Haand knusede i Rand-
 ilket aldeles var en Følge af
 sigtighed. Strax, da dette var
 m före til Frederiks Hospital¹⁸,
 ndet nödvendigt at afsætte de
 , og hvor han med det samme
 Pleje og Helbredelse. Jeg be-
 samme Dags Aften. Den hele
 i blev helbredet paa Hospitalet
 endeligt udskrevet den 8. maj
 ns Kone ugentlig 5rd til Under-
 selv og to Börn. Saasart han

Figur 3: Dobbelt randingsma-
 skine fra 1800-tallet, der
 blandt andet kan drives med
 dampkraft. Det var formentlig
 nogenlunde samme type ma-
 skine, der i 1811 knuste et par
 af F. Engmanns fingre. Maski-
 nen er udstillet i Kongsberg,
 den er en del af samlingen hos
 Norsk Bergverksmuseum, Den
 kongelige Mynts museum.
 Foto: Frode Sæland/BVM.²⁶

Figur 4: 2 skilling 1810. Hede 9. Det var under produktion af 2 skillinger, at Ferdinand Engmann kom til
 skade.²⁵

kom ud af Hospitalet blev han igjen ansadt i sin forrige Plads ved Mynten, hvor han endnu er, og foreretter sin Tjeneste ligesaa godt som tilforn. Han kan aldeles ikke ansees som vanfør eller udygtig til sit Arbejde som en duelig Klejnsmed, da han nesten ikke föler Tabet af Pege- og Mellem-Fingeren paa den venstre Haand. Han er paapassende flittig og duelig og har paa Grund heraf, saavelsom for de besværlige Tider, anholdt om Tillæg til sin Daglön, hvilket jeg ikke har kunnet nægte ham. Heraf vil det altsaa kunne sees, at der ikke alene er sørget for ovenmeldte F. Engmann i hans Uhelds Tilfælde, men endog for hans Kone og Börn. Jeg fandt mig derfor med Rette beföjet til at spørge ham, hvorledes han havde vovet at nedlægge for Hans Majestæt en Ansögnning, som indeholdt Urigtigheder, og hvori der ikke var nævnet hvad der var gjort for ham. Han forsikrede at han ikke havde indgivet nogen Ansögnning, og at han aldrig havde tænkt paa at indgive nogen. Forundret over denne besynderlige Omstændighed paalagde jeg ham at undersøge Sagen, og give mig nærmere Oplysning. Han har derpaa forklaret, at hans Kone havde faaet den omtalte Ansögnning, som i hans Navn har været Hans Majestæt allerunderdanigst forelagt, skrevet ved hendes Fader, og at hun selv havde leveret den til Hr. General Major v. Bülow¹⁹; hvorfor han endvidere erklærede: at hans Kone, hverken för eller efter at Ansögningen var afleveret, har sagt ham noget derom, og at han har været aldeles uvidende om denne Ansögnning, indtil den blev ham af mig foreviist.

Uagtet jeg ingenhunde kan erklære F. Engmann, for en sin egen Person, uverdigg til Hans Majestæts Naade, saa kan jeg dog ikke andet end ansee det höjst urigtigt, og ufornödent i hans nærværende Stilling at nedlægge nogen saadan Ansögnning for Hans Majestæt.

Hvorledes Sagen for resten bör ansees, da det er imod hans Vidende og Villie at Hans Majestæts er ulejligen med en Ansögnning i hans Navn, som hverken beskriver hans sande Tilstand eller giver den förnödne Oplysning om hvad der er gjort for ham, maa jeg overlade til det höje Collegivs egen Bestemmelse.²⁰

Som nævnt lukkede Finanskollegiet sagen efter O. Warbergs brev, og F. Engmann fortsatte med at arbejde ved Mønten i København indtil januar 1818. F. Engmann, der var født i Jylland i 1777 eller 1778, blev den 7. januar indlagt på Frederiks Hospital, hvor han døde den 20. januar 1818. Dødsårsagen var et indvortes problem. Formentlig var Jens Jensen, der startede på Mønten i maj 1818, hans afloser. I årene 1813-1816 arbejdede F. Engmann næsten altid syv dage om ugen på Mønten, og 1817-1818 arbejdede han seks dage om ugen på Mønten. Han arbejdede aldrig om natten. I 1814 fik han i løn otte mark per dag, i 1815 ni mark per dag og 1816-1818 ti mark per dag.²¹ Der er ikke noget usædvanligt ved lønnens størrelse, når det drejer sig om en klejnsmed, som efterhånden havde arbejdet en del år på Mønten. På baggrund af det anvendte materiale er det uklart, hvad han primært arbejdede med efter ulykken. Muligvis forsatte han med især at arbejde ved randmaskinerne. Sådan kan O. Warbergs svar i alt fald forstås.²²

Ud fra ovenstående kan det afslutningsvis fremhæves, at det absolut ikke er hver dag, at der i kildematerialet eller litteraturen dukker nye arbejdsulykker på møntsteder frem. Selvom både alvorlige og mindre alvorlige arbejdsulykker næppe har været meget sjældne begivenheder, så kræver kendskab dertil bevaret kildemateriale med relation til møntstederne som ydre forudsætning. Samtidig skal den enkelte arbejdsulykke aflejre kildemateriale. Det er i den forbindelse derfor heldigt, når sagen blev taget op af betydningsfulde personer som f.eks. en møntmester, der gik ind i sagen og på den ene eller anden måde ekspederede den højere op eller videre i embedshierarkiet. I forhold til kildedannelsen er det formentlig ofte bedre, desto alvorligere arbejdsulykken er, da det for kildedannelsen i møntstedernes arkiver nærmest er en forudsætning, at der søges om økonomisk compensation. Naturligvis kan der aflejres kildemateriale på anden vis. Generelt og forhåbentlig skal der dog ikke i alle tilfælde regnes med og satses på, at der bag den ulykkesramte står en initiativrig kone, som går bag

om ryggen på mønterne i datidens e-lagt kongen.

¹ Rigsarkivet, arkiv København, Inverrier 1760-1813. Et teknologihistorisk skinet til Mønten skrevet i henhold: og Rigsbankdale, Doty, Richard: *The tion of Money*, (L Helge (red.): *I rø*

² Märcher, Michae (Kandidatspeciale 2005, upubliceret) på kompromis med justeringen. Mønt gede i midten af monte de mange for tidsfristen, hvi gen blev ændret. I remedium, blev *d-desbæder i stand* Rigsarkivet, arkiv Altona, Indkomme var det samme f blev ændret fra 1/2 gjaldt formentlig i forcerede udmønt blandt andet 1/6 sigte skærpet. I es

³ Moser, Heinz & Hall in Tirol 1665 og 265; Koch, Hauptmünzamt, I vol. 100, 1989, s. chael: *Monten i A ciale*, historie, Aa ret). Tak til Dr. byhistoriker i Hal kivalierne omkrin gav arkivalierne kammerarkivet i Wien ikke præc ulykken skete. Til umiddelbart gav l Mønten i Hall.

⁴ Koch, Bernhard münzamt, *Numis* 100, 1989, s. 11-1

- hørende transmission til forbindelse af denne med selve montmaskineriet. Fire montpresser, seks skæremaskiner [til udstansning af blanketter], to dobbelte rendemaskiner, to rystemaskiner [til pole-ring m.v. af blanketterne, rystemaskinerne kunne antageligt også drives af dampmaskinen], to udglodningsovne, én metalpresse, tre udglodnings- og hårdeovne, én drejebænk samt en række værktøjer og maskinedele. Hertil kom et komplet valseværk.”
- ¹³ Medaljoren Johannes Conradsen (1783-1856) var 1810-1813 og 1823-1841 stempelskærer ved Montten i København. *Weilbachs Dansk Kunstnerleksikon*, (bd. 2, 1994), s. 77f.
- ¹⁴ Montsmeden Johan Frederik Freund, der senere blev montmester i Altona fra 1819 til 1856, var uden tvivl fremragende både som montsmed og senere montmester. Wilcke, J.: *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788-1845*, (1929); Wilcke, J.: *Solv- og Guldmontfod 1845-1914*, (1930).
- ¹⁵ Wilcke, J.: *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788-1845*, (1929), s. 346. Citatet er blot et mindre uddrag af de sider, der omhandler O. Warberg.
- ¹⁶ Rigsarkivet, arkivnr. 257: Frederiks Hospital, Anmeldelsesprotokol hospitalspatienter, 1811, nr. 449.
- ¹⁷ Der kan næppe være tvivl om, at det var én af de to nye fra Boulton & Watt indkøbte randingsmaskiner, der knuste et par af F. Engmanns fingre. De to nye randingsmaskiner var købt sammen med dampmaskinen, og de kunne drives af denne. Det må være de to maskiner, der i Kragh, Helge (red.): *I rog og damp*, (1992), s. 65 kaldes ”to dobbelte rendemaskiner”. Rigsarkivet, arkivnr. 442: Den kgl. Mont, Montten i København, Inventarier 1749-1873, læg: Inventarier 1760-1813.
- ¹⁸ Frederiks Hospital blev grundlagt af Frederik den Femte og indviet 1757. Det blev senere ombygget og huser nu Kunstindustrimuseet. *Den Store Danske Encyklopædi Danmarks Nationalleksikon*, (bd. 11, 1998), s. 126.
- ^{18A} Rigsarkivet, arkivnr. 257: Frederiks Hospital, Sygeprotokoller, 1811, nr. 264.
- ¹⁹ Frantz Christopher Bülow (1769-1844) blev generalmajor i 1809. *Dansk Biografisk Leksikon*, (bd. 3, 1979), s. 104f.
- ²⁰ Rigsarkivet, arkivnr. 399: Finanskollegiet, I Sekretariatet, Journalsager, 1811, sag 4401.
- ²¹ Montpålydendet rigsbankdaler var indført med reformen i januar 1813. I rigsbankdaler svarede til en ½ rigsdaler fra før 1813, og var lig 6 mark, som hver var lig 16 skilling.
- ²² Rigsarkivet, arkivnr. 420: Sager vedr. Montvæsnets 1771-1848(64), 1. Almindelige og danske montsager, Københavns Mønts regnskaber, 1802-1826; Rigsarkivet, arkivnr. 257: Frederiks Hospital, Protokoller over døde patienter, 1818, nr. 14; Rigsarkivet, arkivnr. 257: Frederiks Hospital, Sygeprotokoller, 1818, nr. 47; Garnisonskirkens kirkebog, mikrokort 1-19-29, 6/7.
- ²³ Rigsarkivet, arkivnr. 442: Den kgl. Mont, Montten i Altona, Inventarier, 1773-1862; Märcher, Michael: Illustrationer af montfremstilling, *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2006, nr. 3, s. 103-110.
- ²⁴ Hede, Holger: *Danmarks og Norges monter 1541-1814*, 1977, (3. rev. udg., 1978); Märcher, Michael: *Montten i Altona 1771-1812*, (Kandidatspeciale, historie, Aarhus Universitet, 2005, upubliceret), bilag 2, tabel 1.
- ²⁵ Der blev produceret 2 skillinger på Montten i København fra juli 1810 til november 1811. Rigsarkivet, arkivnr. 442: Den kgl. Mont, Montten i København, Udmøntningsprotokol (hovedbog for kobber).
- ²⁶ Maskinen er også afbildet i Cooper, Denis R.: *The Art and Craft of coinmaking* (London, 1988), s. 194.

Guld Endnu € Af Klaus

Det er et stol, der med les fortid. V loger – er st for at bistå I ser. Vi kom des var vi i : af Claus vo berg fra A Gottorp Slesvig-Hoi

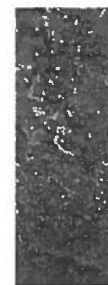
I år delto afsøgninger deby, der so ste handels serne foregi fund kom € blev til fler også en ma:

Den 10. j tegnede så fund, som varmt denn sørgte for a omkuld. V ligger på la midt igenni

Den kongelige Mønts bygning på Amager Boulevard

Ifølge ugeavisen *Amager Bladet* tirsdag 12. september og tirsdag 17. oktober 2006 har Keflar Invest (www.keflar.dk) planer om at ombygge bygningen, hvor Den kongelige Mønt virkede 1923-78 (se *NNUM* 2004, s. 32), til lejligheder. Projektet indebærer bl.a. for-

højelse af bagbygningen med to etager. Beboergruppen ”Bevar Montten” (www.bevarmoentten.dk) og Kulturmiljørådet for København og Frederiksberg (www.kulturmiljoeraadet.dk) er skeptiske overfor idéen.

Guldmonter